

**Gemeente
Amsterdam**

Informatiebeeld Radicalisering & Extremisme

Vertrouwelijk

April 2022

Programmateam Radicalisering & Extremisme

Inhoudsopgave

Over dit informatiebeeld	3
1. Islamitisch extremisme en islamitische radicalisering	4
Internationale dreiging en aanslagen	4
Dreiging en ontwikkeling Nederland	4
Bescherming democratische rechtsorde	6
2. Rechtsextremisme en rechtse radicalisering	7
Dreiging en ontwikkeling Nederland	7
Bescherming democratische rechtsorde	10
3. Anti-overheidssentimenten en –extremisme	11
Anti-overheidssentimenten en coronaprotest	11
Radicale onderstroom	13
Bescherming democratische rechtsorde	16
4. Overige vormen van extremisme en radicalisering	18
Links-extremisme en linkse radicalisering	18
Dierenrechten- en milieu-extremisme en -activisme	19
Overig extremisme en radicalisering	19
5. Spanningen en wij-zij denken	21
Algemeen beeld	21
Spanningen rond oorlog in Oekraïne	21
Spanningen rond etnisch-culturele verschillen	22
Spanningen rond religieuze verschillen	23
Sociale klassen en gentrificatie	23
Anti-LHBTIQ+-gerelateerde incidenten	24
Vragenlijstonderzoek onder professionals	24

Over dit informatiebeeld

Met dit rapport informeert het programma Radicalisering & Extremisme bestuurders en kernpartners over de trends en ontwikkelingen op het gebied van radicalisering en extremisme in Amsterdam, voor zover deze bekend zijn bij het programma. Dit zodat het programmateam gezamenlijk met de partners tijdig kan bepalen of, en zo ja welke, bijsturing nodig is. Het informatiebeeld vormt de basis voor gezamenlijke duiding en het bepalen van eventuele acties.

Het onderliggende informatiebeeld is opgesteld in april 2022 en bouwt voort op eerdere informatiebeelden. Het is gebaseerd op gesprekken met professionals uit de stadsdelen en vanuit partnerorganisaties, informatie vanuit de integrale Persoonsgerichte Aanpak Radicalisering (iPGA-R) en het Steunpunt Radicalisering¹, een vragenlijstonderzoek onder professionals², het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (DTN) van de NCTV, OIS-cijfers vanuit de Burgermonitor (2021) en Veiligheidsmonitor (2021) en overige informatie bekend binnen OOV.

Bij het lezen van dit rapport is van belang enkele kanttekeningen in acht te nemen.

- Voor dit informatiebeeld is bewust een brede insteek gekozen: bij een groot deel van de hier beschreven informatie is geen sprake van radicalisering of extremisme. Het gaat dan bijvoorbeeld over anti-overheidsstemmingen of spanningen in de stad. Deze thema's zijn in beperkte mate gerelateerd aan radicalisering. Radicalisering is echter een complex, individueel proces dat door veel verschillende factoren wordt bepaald: er is geen vast patroon. Dat er bijvoorbeeld vatbaarheid is voor radicalisering, betekent dus nog niet dat vatbaarheid ook *leidt tot* radicalisering.
- De informatie in dit informatiebeeld zal altijd incompleet zijn. Zo is er over bepaalde factoren die van belang zijn in het radicaliseringsproces – bijvoorbeeld de aanwezigheid van extremistisch aanbod – minder informatie beschikbaar dan over andere factoren. Bovendien is de gemeente beperkt in wat zij kan en mag op het gebied van informatieverzameling, en daarmee voor een belangrijk deel afhankelijk van wat de veiligheidspartners binnen hun bevoegdheden kunnen delen.

Leeswijzer

Dit informatiebeeld bespreekt de beschikbare informatie en de ontwikkelingen ten opzichte van het vorige informatiebeeld (oktober 2021) per thema. Daarbij gaat het om extremisme en om radicalisering, maar is ook de aan het thema gerelateerde informatie opgenomen waarbij hiervan geen sprake is, zoals activisme, spanningen en wantrouwen in de overheid. Dit is in lijn met de brede insteek van het informatiebeeld. Onder de noemer 'bescherming democratische rechtsorde' beschrijven we per thema ontwikkelingen waar niet zozeer een (directe) geweldsdreiging van uitgaat, maar die ondermijnend kunnen zijn aan of een bedreiging vormen voor de democratische rechtsorde, ofwel kunnen bijdragen aan de voedingsbodem voor extremisme.

Dit rapport is geschreven op stedelijk niveau. Omwille van de beknoptheid is alleen de belangrijkste informatie voor specifieke stadsdelen opgenomen. Uitgebreidere informatie op stadsdeelniveau is opgenomen in een beeld per stadsdeel. Deze beelden zijn gedeeld met de betreffende stadsdelen.

¹ Voor informatie over personen in de iPGA-R is de peildatum 1 april 2022 gehanteerd, bij informatie vanuit het Steunpunt is gekeken naar de meldingen in de periode 1 oktober 2021 tot 1 april 2022.

² Uitgevoerd in mei/juni 2021.

1. Islamitisch extremisme en islamitische radicalisering³

Internationale dreiging en aanslagen

Sinds 2018 zijn aanslagen vanuit islamitisch extremistische hoek in Europa veelal kleinschalig, gepleegd door alleen handelende daders met eenvoudige middelen en een beperkt aantal slachtoffers. Er is geen sprake van aansturing door terroristische groepen zoals IS, maar deze groepen vormen wel een inspiratiebron voor aanslagplegers. Extremistisch gedachtegoed gaat bij deze personen soms gepaard met psychische problematiek. Dergelijke aanslagen zijn ook in Nederland voorstelbaar. In 2021 waren er minder jihadistische aanslagen in Europa (vijf) dan in 2020 (zestien).⁴ Zowel IS als al Qa'ida houden de ambitie om aanslagen tegen het westen te plegen, dit proberen ze vooral door lokale netwerken te inspireren.⁵

Ontwikkelingen in Afghanistan

De machtsovername door de Taliban in Afghanistan in augustus 2021 heeft volgens de AIVD (nog) geen directe gevolgen gehad voor de terroristische dreiging tegen Nederland.⁶ De NCTV beschrijft dat risico's onder meer zijn dat al Qa'ida meer bewegingsruimte zal krijgen van de Taliban, dat personen zullen uitreizen naar Afghanistan om zich aan te sluiten bij jihadistische groepen (al Qa'ida of de lokale tak van IS) en dat de overwinning van de Taliban inspiratiebron kan zijn voor jihadistische groepen om aanslagen te plegen. De afgelopen periode zijn deze risico's echter niet concreet geworden.⁷

Dreiging en ontwikkeling Nederland

De Nederlandse jihadistische beweging blijft een belangrijke bron van terroristische dreiging voor Nederland. Sinds 2018 groeit de jihadistische beweging in Nederland niet of nauwelijks: de omvang blijft tussen de vijfhonderd en zeshonderd personen.⁸ De beweging is de afgelopen jaren verdeeld geraakt en het ontbreekt aan krachtige leiders en een gezamenlijk doel om verschillen te overbruggen. Daarnaast zijn er de afgelopen jaren steeds minder publieke uitingen vanuit de beweging, mede als gevolg van overheidsingrijpen.⁹ Tegelijkertijd blijft de beweging een aanzienlijke dreiging vormen voor de nationale veiligheid, zoals de recente aanhouding van een groep uit Eindhoven in september 2021 illustreert. De Nederlandse jihadistische beweging beschouwt zichzelf in oorlog met het Westen en het plegen van aanslagen wordt binnen de beweging aangemoedigd.¹⁰ Daarnaast radicaliseert een kleine groep via het internet: veelal jongeren die elkaar treffen in (besloten) internationale chatgroepen.¹¹

³ Islamitisch extremisme omvat alle vormen van extremisme die voortkomen uit een fundamentalistische opvatting van de islam. De NCTV gebruikt in haar bronnen de term jihadisme voor een deel van deze vormen van extremisme, door de AIVD als volgt gedefinieerd: 'Extremistische ideologie waarin de verheerlijking van de gewelddadige jihad centraal staat'. In de beschrijving van informatie vanuit de NCTV wordt in dit stuk ook deze term gebruikt. Het gaat hier dus nadrukkelijk om de *gewelddadige* invulling van de jihad.

⁴ NCTV, DTN 56.

⁵ AIVD, jaarverslag 2021.

⁶ AIVD, jaarverslag 2021.

⁷ NCTV, DTN 56.

⁸ AIVD, jaarverslag 2021.

⁹ NCTV, DTN 56.

¹⁰ AIVD, jaarverslag 2021.

¹¹ NCTV, DTN 56.

Dit dreigingsbeeld is al een aantal jaren stabiel, wat echter niet betekent dat de dreiging vanuit islamitisch extremisme de afgelopen jaren is afgenomen. Landelijk is wel te zien dat de instroom van personen bij het ^{5.1.2.e} van Reclassering Nederland voor deze vorm van extremisme achterblijft op andere vormen van extremisme. Bij het Landelijk Steunpunt Extremisme (LSE) is islamitisch extremisme nog altijd de meest voorkomende vorm van extremisme binnen de meldingen en (hulp-)vragen die binnenkomen. Dit aandeel lijkt wel wat af te nemen. Ongeveer de helft van de meldingen en (hulp-)vragen die binnenkomen bij het LSE gaat over islamitisch extremisme – waarbij overigens niet altijd ook daadwerkelijk sprake is van extremisme.

Amsterdamse casuïstiek

In het afgelopen halfjaar kwamen zes meldingen binnen bij het Steunpunt Radicalisering over zorgen rond een persoon vanwege islamitisch extremisme – minder dan het aantal meldingen ten tijde van het vorige informatiebeeld (tien). Geen van deze meldingen heeft geleid tot opname van een persoon in de iPGA-R.

In de iPGA-R zijn momenteel twintig personen opgenomen vanwege islamitisch extremisme. Dit aantal is in het afgelopen halfjaar opnieuw afgenomen: dertien personen zijn uitgestroomd sinds het vorige informatiebeeld. Bovendien zijn er sinds eind 2020 geen personen meer ingestroomd in de iPGA-R voor islamitisch extremisme. Ter vergelijking, begin 2021 zaten er nog 45 personen voor deze vorm van extremisme in de iPGA-R.¹² Dit aantal is sindsdien dus meer dan gehalveerd. Islamitisch extremisme blijft echter het grootste deel van de casuïstiek beslaan. Door de hoge uitstroom en het ontbreken van instroom is dit aandeel wel gedaald: van 90% begin 2021 naar ruim twee derde (69%) van de huidige casuïstiek.

Uitreizigers

In totaal bevinden zich nog circa 130 Nederlandse uitreizigers in Syrië en de omliggende landen, waarvan ongeveer veertig in opvangkampen of in detentie in Noordoost-Syrië.¹³ De NCTV benoemt dat door terugkerende uitreizigers de – gewelddadige of niet-gewelddadige – dreiging vanuit de Nederlandse jihadistische beweging kan toenemen.¹⁴ Dit blijft dan ook een aandachtspunt.

In juni 2021 werd voor het eerst een Nederlandse vrouwelijke uitreiziger gerepatriëerd, als gevolg van de beoordeling van de rechter dat haar strafzaak moest worden beëindigd als de overheid geen inspanningen zou doen tot repatriëring. In oktober 2021 werd voor vijf andere Nederlandse vrouwen een soortgelijk oordeel geveld door de rechtbank, zij zijn in februari 2022 gerepatriëerd.¹⁵

In de iPGA-R zijn in totaal Buiten reikwijdte, casuïstiek

Buiten reikwijdte, casuïstiek

¹² Zie jaarmonitor iPGA-R 2021.

¹³ NCTV, DTN 55.

¹⁴ NCTV, DTN 56.

¹⁵ NCTV, DTN 56.

Buiten reikwijdte, casuïstiek

Terugkeerders en gedetineerden

Naar verwachting komen in 2022 opnieuw verschillende personen vrij die zijn veroordeeld voor een terroristisch misdrijf, waaronder teruggekeerde uitreizigers. De meeste van hen zijn gedetineerd op een terroristenafdeling. De NCTV ziet risico in netwerkvorming op deze terroristenafdelingen, ook kan dreiging uitgaan van ex-terrorismedetineerden als zij recidiveren. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat de recidive onder terrorismeveroordeelden relatief laag is, tegelijkertijd is de aard van terroristische misdrijven vaak ernstiger.¹⁶

In totaal zijn momenteel nog drie uitgereisde en reeds teruggekeerde personen opgenomen in de iPGA-R.

Buiten reikwijdte, casuïstiek

Buiten reikwijdte, casuïstiek

Vragenlijstonderzoek onder professionals

Uit het vragenlijstonderzoek onder 109 Amsterdamse professionals komt naar voren dat 15% van hen in de afgelopen twee jaar islamitisch extremisme is tegengekomen bij de doelgroep waar zij mee werken. Hiermee wordt deze vorm van extremisme vaker gezien dan bijvoorbeeld links-extremisme of andere vormen van religieus extremisme, maar minder vaak dan rechts-extremisme of anti-overheidsextremisme. Verder geeft 10% van de ondervraagde professionals aan zich over islamitisch extremisme het meest zorgen te maken.

Bescherming democratische rechtsorde¹⁷

Salafistische aanjagers en informele lesinstituten

De AIVD beschrijft dat aanjagers binnen de wahhabi-salafistische stroming in Nederland geleidelijk invloedrijke posities innemen en een boodschap verkondigen die antidemocratische en intolerante elementen bevat. Deze nieuwe generatie aanjagers weet daarbij de boodschap zo te verpakken dat deze precies binnen de grenzen van de wet blijft. Deze boodschap wordt onderwezen aan jonge kinderen via buitenschools islamitisch onderwijs. Het afgelopen jaar zag de AIVD dat enkele aanjagers zich in toenemende mate ook op de ouders richten.¹⁸ Wanneer het voor zou komen dat salafistisch onderwijs kinderen aanzet de democratische rechtsstaat te verwerpen of zich af te keren van de samenleving, dan houdt dat mogelijk op de lange termijn een bedreiging in voor de democratische rechtsorde. Het is voorstelbaar dat dit ook in Amsterdam speelt, maar net als ten tijde van het vorige informatiebeeld zijn hier in het afgelopen halfjaar geen concrete signalen van binnengekomen. In het vorige informatiebeeld is beschreven dat er wel verschillende meldingen waren binnengekomen bij het Steunpunt over salafistische activiteiten in Amsterdam. In het afgelopen halfjaar zijn er geen nieuwe signalen binnengekomen over dergelijke activiteiten in de stad.

¹⁶ NCTV, DTN 56.

¹⁷ Onder deze noemer beschrijven we in het informatiebeeld aan radicalisering gerelateerde ontwikkelingen waar niet zozeer een (directe) gewelds dreiging van uitgaat, maar die ondermijnend kunnen zijn aan of een bedreiging vormen voor de democratische rechtsorde, ofwel kunnen bijdragen aan de voedingsbodem voor extremisme.

¹⁸ AIVD, jaarverslag 2021.

2. Rechtsextremisme en rechtse radicalisering

Dreiging en ontwikkeling Nederland

Zoals in vorige informatiebeelden ook beschreven, blijft de geweldsdreiging vanuit met name jonge Nederlanders die betrokken zijn bij internationale, online accelerationistische netwerken een belangrijk aandachtspunt.¹⁹ De AIVD acht een terroristische aanslag in Nederland vanuit rechtsextremistische hoek voorstelbaar, waarbij de dreiging vooral komt vanuit deze accelerationisten. Binnen deze ideologie is namelijk een sterk gevoel van urgentie en wordt geweld als legitiem middel gezien. Accelerationisten streven ernaar chaos te creëren door het gebruik van terroristisch geweld, en anders dan de meeste rechts-extremisten willen accelerationisten de verwachte rassenoorlog zo nodig zelf op gang brengen.²⁰ Daarbij kunnen de doelwitten van dit geweld zeer divers zijn: bijvoorbeeld moskeeën en synagogen, maar ook evenementen, bewindspersonen, vitale infrastructuren, of doelwitten gekozen vanuit persoonlijke grieven. Wereldwijd heeft accelerationisme geleid tot terroristisch geweld, in Nederland is dit (nog) niet het geval.²¹

De inschatting is dat er ten minste een paar honderd Nederlandse aanhangers van het accelerationisme zijn, die sterk verweven zijn in de internationale accelerationistische beweging. Deze beweging is niet hiërarchisch of formeel georganiseerd, waardoor individuele deelnemers veel autonomie hebben en de beweging adaptief en onvoorspelbaar is. De netwerken zijn zeer internationaal vertakt en bevinden zich hoofdzakelijk online, zowel op mainstream sociale media-platformen als op alt-tech platformen zoals Gab en Telegram. In besloten online groepen wordt gesproken over rassenhaat en antisemitisme, worden wapenhandleidingen gedeeld en rechts-terroristische aanslagplegers verheerlijkt. Doordat er niet of nauwelijks fysiek contact is tussen de deelnemers en de activiteiten zich hoofdzakelijk online af spelen, is dit gedrag vaak onzichtbaar voor de omgeving. Accelerationisten hanteren bovendien een geraffineerde werkwijze om nieuwe leden te werven via mainstream sociale media en online gamingplatforms.²² Om deze reden is de verwachting dat de beweging de komende periode verder zal groeien en de dreiging dan ook zal toenemen.

Opvallend is daarnaast de (zeer) jonge leeftijd van deze doelgroep en het gegeven dat veel van deze jongeren kampen met psychische en sociale problematiek, zoals depressie, autisme, verwaarlozing, mishandeling, alcoholmisbruik van ouder(s) of gepest worden op school. De NCTV uit verder zorgen dat rechts-extremistische jongeren zich bij de krijgsmacht of een schietvereniging willen aanmelden, om zo ervaring op te doen met het gebruik van wapens.²³

¹⁹NCTV, DTN 56. Accelerationisme is het extreemrechtse gedachtegoed waarbij het creëren of versnellen van chaos wordt nagestreefd, om zo een rassenoorlog en de vervanging van de democratie door een witte etnostaat te bespoedigen.

²⁰ AIVD, jaarverslag 2021.

²¹ AIVD, jaarverslag 2021.

²² AIVD, jaarverslag 2021.

²³ NCTV, DTN 56.

Landelijke casuïstiek

Ondanks dit zorgelijke beeld blijft de landelijke casuïstiek rond dit thema beperkt. Buiten reikwijdte, casuïstiek

Buiten reikwijdte, casuïstiek

Buiten reikwijdte, casuïstiek Buiten deze twee personen zijn er in Nederland geen accelerationisten aangehouden. Bij het TER-team van Reclassering Nederland zijn ook geen personen in beeld die binnen dit profiel passen. Wel werd in februari 2022 een man uit Zeeland aangehouden voor verboden wapenbezit en aanzetten tot haat. In zijn woning werd rechtsextremistisch materiaal aangetroffen, het is niet bekend of deze persoon ook aan de accelerationistische ideologie kan worden verbonden. Deze aanhouding is wel een illustratie van de grote fascinatie voor (vuur)wapens in rechtsextremistische kringen.²⁵

Bij het Landelijk Steunpunt Extremisme (LSE) zijn in het afgelopen jaar wel enkele meldingen binnengekomen die passen bij het profiel van accelerationisten. Deze meldingen kwamen vanuit zorgorganisaties, maar ook vanuit het onderwijs of familieleden van de persoon. In totaal vormt rechtsextremisme grofweg een derde van de meldingen die binnenkomen bij het LSE. Naast de meldingen over mogelijk accelerationisme gaat het bijvoorbeeld om signalen van jongeren die zich isoleren, of ouders die zich zorgen maken om hun zoon die heftige uitspraken doet en actief is bij een bepaalde politieke partij of groepering.

Amsterdamse casuïstiek

In het afgelopen halfjaar kwamen drie meldingen binnen over rechtsextremisme bij het Steunpunt Radicalisering, waarvan twee over dezelfde persoon. Geen van deze meldingen ging specifiek over accelerationisme. Het aantal meldingen dat binnenkomt over deze vorm van extremisme blijft dus beperkt. Veiligheidspartners geven aan dat accelerationisme wel voorkomt in Amsterdam. Buiten reikwijdte, casuïstiek

Buiten reikwijdte, casuïstiek

In totaal zijn momenteel drie personen in de iPGA-R opgenomen vanwege signalen van rechtsextremisme. Buiten reikwijdte, casuïstiek

Buiten reikwijdte, casuïstiek

Buiten reikwijdte, casuïstiek Ook verschilt de mate waarin thema's zoals de islam, Zwarte Piet en het coronabeleid – thema's waarop extreemrechts in Nederland zich de afgelopen jaren heeft gericht – de persoon bezighouden. De omvolkingstheorie en accelerationisme komen wel voor maar niet bij alle personen.

Daarnaast verschilt de mate waarin deze personen lid zijn van een organisatie sterk. De ene persoon is eenling, de ander is lid van een (internet)groepering, bij weer een ander is dit fluïde (soms alleen en soms met anderen handelend, gelieerd aan maar geen officieel lid van groeperingen). Ondanks het kleine aantal personen in de iPGA-R, bevestigt de huidige casuïstiek dus wel het beeld dat er veel diversiteit is binnen het rechtsextremisme.

²⁴ Zie informatiebeeld april 2021.

²⁵ NCTV, DTN 56.

²⁶ Volksnationalisten redeneren dat de grenzen van een land samen moeten vallen met de grenzen van het gebied waar een specifiek volk woont: een homogene groep die zich kenmerkt door etnische, culturele en historische banden. Anne Frank Stichting (2022). Rechtsextremisme: verkennend onderzoek, duiding en afbakening ten behoeve van Nederlandse gemeentes in 2021.

²⁷ Nationaalsocialisten zien een volk als een homogene groep met hetzelfde 'ras'; lidmaatschap tot een groep is gedefinieerd door genetische kenmerken, en doorgaans is er binnen deze ideologie ook sprake van een hiërarchie van betere en slechtere 'rassen'. Anne Frank Stichting (2022).

Incidenten bij islamitische locaties

Anti-islamincidenten zijn niet altijd (rechts-)extremistisch en vaak is de dader niet bekend. In sommige gevallen is wel een duidelijke relatie met extreemrechtse denkbeelden of groepen te zien. Omwille van het overzicht, en omdat ook niet-extremistische incidenten kunnen bijdragen aan het gevoel van onveiligheid, worden in het informatiebeeld ook de bekende incidenten waar geen evidente link is met rechtsextremisme opgenomen in dit overzicht. Hierbij moet in gedachten worden gehouden dat niet alle incidenten bekend zullen zijn. Zo hebben professionals aangegeven dat de meldingsbereidheid bij moskeeën laag is, onder meer door het gevoel bij sommige moskeeën dat er weinig gebeurt met aangiftes en moslims niet gesteund worden door de overheid.

In tegenstelling tot ten tijde van het vorige informatiebeeld, zijn van het afgelopen halfjaar geen fysieke incidenten bekend bij moskeeën, zoals vernieling of bekladding. Wel ontvingen meerdere moskeeën in het afgelopen halfjaar anti-islam-kaarten. Eind december 2021 ontvingen twee moskeeën in stadsdeel West een kaart met o.a. de tekst 'de islam is een leugen, koran is gif'. Eind maart 2022 – vlak voor het begin van de ramadan – ontvingen meerdere moskeeën in stadsdelen West en Nieuw-West een anti-islam-kaart, waarin de islam als fascistisch en terroristisch wordt weggezet. Deze kaart is breed in Nederland verspreid, de politie geeft aan dat de herkomst ervan niet te herleiden is. Het OM heeft de kaarten bekeken en beoordeeld dat deze niet strafbaar zijn.

Het lijkt erop dat dit soort anti-islam-post vaak aan dezelfde moskeeën wordt verstuurd, en het dan gaat om moskeeën die (negatief) in het landelijk nieuws zijn geweest. Een professional zegt hierover dat bepaalde moskeeën 'op de verzendlijst' staan van extreemrechtse groepen.

Daarnaast had Pegida een demonstratie aangekondigd op 12 april bij de El Tawheed moskee in West, als onderdeel van de zogenaamde 'Ramadan bbq tour' in verschillende steden in Nederland. Pegida is door de burgemeester verwezen naar een andere locatie. Uiteindelijk is de demonstratie niet doorgegaan. Voor zover bekend zijn er verder geen acties geweest van rechtsextremistische of extreemrechtse groepen in Amsterdam in het afgelopen halfjaar.

Vragenlijstonderzoek onder professionals

Uit het vragenlijstonderzoek komt naar voren dat 24% van de 109 Amsterdamse professionals in de afgelopen twee jaar rechts-extremisme is tegengekomen bij de doelgroep waar zij mee werken. Deze vorm van extremisme wordt van alle vormen bijna het vaakst gezien: alleen extremisme vanuit complotdenken is vaker genoemd. Daarnaast kwam 11% van de professionals extremisme vanuit white supremacy tegen.²⁸ Verder geeft 17% van de ondervraagde professionals aan zich over rechts-extremisme het meest zorgen te maken. Nog eens 3% maakt zich over extremisme vanuit white supremacy het meeste zorgen.

²⁸ Bij deze vraag waren meerdere antwoorden mogelijk. Er is een overlap van personen die zowel rechts-extremisme als extremisme vanuit *white supremacy* tegenkwamen; het totaal dat minstens één van deze vormen tegenkwam komt daardoor op 27%.

Bescherming democratische rechtsorde²⁹

Normalisering rechtsextremistisch gedachtegoed

De AIVD beschrijft in haar jaarverslag dat rechtsextremistische groepen in 2021 meer aanhang hebben gekregen, onder andere onder invloed van complottheorieën van anti-overheidsextremisten. Al in 2018 beschreef de AIVD de opkomst van een intellectuele tak van rechtsextremisten, waaronder de alt-rightbeweging, waarin getracht wordt het rechtsextremistisch gedachtegoed te normaliseren en algemeen geaccepteerd te maken.³⁰ Rechtsextremisten delen een wereldbeeld waarin de witte bevolking structureel wordt benadeeld of zelfs bedreigd, bijvoorbeeld door immigratie ('omvolking'), moslims, Joodse complotten, maar ook de emancipatie van vrouwen, homo's en transgenders. Veel rechtsextremisten leven in de verwachting dat binnen een aantal jaar een rassenoorlog zal uitbreken, en zien dit als kans voor het stichten van een fascistische, witte etnostaat. Daarbij zijn de meeste groepen zich er echter van bewust zich publiekelijk niet te confronteren te uiten en afstand te nemen van geweld, om hun gedachtegoed zo normaal te laten lijken voor een groter publiek – alleen in besloten kringen wordt geweld gerechtvaardigd. De AIVD waarschuwt voor sluipende ondermijning van de democratische rechtsorde door deze rechtsextremisten, wanneer rechtsextremistische ideeën breder worden omarmd en bijvoorbeeld rechten van minderheden niet meer beschermd.³¹

²⁹ Onder deze noemer beschrijven we in het informatiebeeld aan radicalisering gerelateerde ontwikkelingen waar niet zozeer een (directe) gewelds dreiging van uitgaat, maar die ondermijnend kunnen zijn aan of een bedreiging voor de democratische rechtsorde, ofwel kunnen bijdragen aan de voedingsbodem voor extremisme.

³⁰ AIVD (2018) Rechts-extremisme in Nederland: een fenomeen in beweging

³¹ AIVD, jaarverslag 2021.

3. Anti-overheidssentimenten en – extremisme

Anti-overheidssentimenten en coronaprotest

Maatschappelijk ongenoegen, anti-overheidssentimenten en anti-elitedenken zijn niet nieuw in Nederland. Hoewel een kritische houding van het volk tegenover de macht en een bepaalde mate van maatschappelijk verzet gezonde elementen zijn van een democratie³², schuilt er ook gevaar in toenemend anti-establishmentsentiment. Structureel wantrouwen – al dan niet gevoed door onjuiste informatie – kan leiden tot een aantasting van de democratische rechtsorde en in zeldzame gevallen tot geweldsbereidheid. Anti-overheidssentimenten zijn onderdeel van de meeste radicale ideologieën, al leidt wantrouwen in de overheid alleen nog niet tot radicalisering.

De uitbraak van COVID-19 heeft de samenleving drastisch veranderd, raakt iedereen en zorgt voor ingrijpend overheidsoptreden. Het is begrijpelijk dat de sentimenten hiertegen soms heftig zijn. Dit hoofdstuk gaat dan ook voornamelijk over anti-overheidssentimenten gerelateerd aan de coronamaatregelen. Deze passen echter in een breder wantrouwen tegen de overheid.

Landelijk beeld

Het vertrouwen van Nederlanders in de – landelijke en lokale – overheid is tijdens de coronapandemie flink gedaald, zo blijkt uit verschillende onderzoeken.³³ Waar in april 2020 nog 69% vertrouwen had in de landelijke overheid, is dat in september 2021 slechts 29%. Volgens de onderzoekers heeft het coronabeleid hier een rol in gespeeld, maar ook andere zaken zoals de toeslagenaffaire en de langdurige kabinetsformatie. Daarnaast hangt het gebruik van sociale media als primaire informatiebron samen met een gering vertrouwen in de overheid.³⁴ Bovendien spelen momenteel verschillende maatschappelijke problemen zoals de klimaatcrisis, de oververhitte woningmarkt en toenemende ongelijkheid in de samenleving, waardoor burgers meer tegenover de overheid komen te staan.³⁵ De coronapandemie heeft dus als katalysator gewerkt, maar is niet de enige veroorzaker van het afgenomen vertrouwen.

Het maatschappelijk ongenoegen over de coronamaatregelen uit zich grotendeels op democratische wijze, maar AIVD en NCTV signaleren ook een radicale onderstroom van groepjes en individuen die overgaan tot extremistische handelingen zoals opruiing en bedreiging.³⁶ In het afgelopen halfjaar is bovendien een verdere radicalisering te zien bij een deel van deze radicale onderstroom, gevoed door complottheorieën waarin gezagsdragers en uitvoerders van het beleid worden ontmenselijkt.³⁷ De AIVD acht een terroristische aanslag vanuit anti-overheidsextremisme inmiddels voorstelbaar.³⁸

³² Zie Synthese Wrijving en Glans in de stad, Stedelijk Strategieteam september 2021.

³³ <https://www.eur.nl/nieuws/sterk-dalend-vertrouwen-de-overheid-de-laag-vertrouwensamenleving>

³⁴ https://www.impactcorona.nl/wp-content/uploads/2021/11/Def_-1-november_rapport_laag-vertrouwensamenleving_def83.pdf

³⁵ Trendbeeld politie 2022.

³⁶ AIVD, jaarverslag 2021; NCTV, DTN 56.

³⁷ NCTV, DTN 56.

³⁸ AIVD, jaarverslag 2021.

Het afgelopen halfjaar geeft een tweezijdig beeld. In de eerste maanden (november t/m ca. half februari) was er sprake van ingrijpende coronamaatregelen en domineerde het coronabeleid de maatschappelijke discussie. In deze periode waren er meerdere (grootschalige) protesten in het land die in verschillende steden tot openbare ordeverstoringen hebben geleid, met de rellen in november in Rotterdam als uitschieter.³⁹ Sinds het loslaten van de (meeste) coronamaatregelen heeft de pandemie echter verloren aan nieuwswaarde en is de maatschappelijke discussie en het protest hierover afgezwakt. Tegelijkertijd is dus een verharding en verdere radicalisering te zien bij een deel van de radicale onderstroom.

Amsterdams beeld

Uit de Burgermonitor (2021) blijkt dat het vertrouwen van Amsterdammers in de regering en Tweede Kamer tijdens de coronapandemie aanzienlijk is gedaald. Dit is in lijn met het hierboven beschreven landelijk beeld van een afgenomen vertrouwen in de overheid. Bijna de helft (46%) van de Amsterdammers heeft (zeer) weinig vertrouwen in de regering, en 40% heeft (zeer) weinig vertrouwen in de Tweede Kamer. In 2019 – ten tijde van de vorige Burgermonitor – had nog ongeveer een kwart van de Amsterdammers (zeer) weinig vertrouwen in deze instituties (respectievelijk 27% en 25%). Naast deze algehele daling van vertrouwen is te zien dat de kloof tussen de groep die vertrouwen heeft en de groep die de overheid wantrouwt toeneemt, waarbij een groep burgers structureel het vertrouwen lijkt te verliezen.⁴⁰

Beeld vanuit de stadsdelen

In meerdere stadsdelen zien professionals wantrouwen in de overheid en in instanties. Veel verschillende factoren spelen hierin een rol. Vaak is dit wantrouwen gerelateerd aan gevoelens van achterstelling door de overheid: van het gevoel dat het eigen stadsdeel minder prioriteit krijgt van de gemeente of zich niet gehoord voelen, tot grote thema's als institutioneel racisme of kansenongelijkheid. Door de coronamaatregelen was wantrouwen in de overheid in veel stadsdelen een tijd meer zichtbaar, nu is dit meer op de achtergrond aanwezig, al is het gevoel van professionals dat het sentiment niet werkelijk veranderd is.

Internationale, nationale en lokale gebeurtenissen kunnen wantrouwen in de overheid en gevoelens van achterstelling merkbaar maken en mogelijk versterken. De coronapandemie is hier de afgelopen twee jaar een sprekend voorbeeld van geweest. De meeste stadsdelen zien dat nu de omgang met de vluchtelingenstroom die op gang is gekomen als gevolg van de oorlog in Oekraïne het gevoel van meten met twee maten versterkt onder bewoners. Zo leeft het sentiment dat Oekraïense vluchtelingen ruimhartiger worden ontvangen dan eerdere groepen vluchtelingen. Stadsdelen zien dat deze sentimenten breed leven, onder bewoners van verschillende achtergronden. Tegelijkertijd is er veel medeleven naar vluchtelingen en zijn Amsterdammers bereid om vluchtelingen te helpen. Het sentiment van ongelijke behandeling richt zich dan ook niet op vluchtelingen, maar is een versterking van het bestaande sentiment van meten met twee maten en achterstelling door de overheid.

Beeld vanuit demonstraties

Amsterdam is een aantrekkelijke demonstratielocatie voor demonstranten vanuit het hele land. In 2021 is er in Amsterdam meer en massaler gedemonstreerd dan in eerdere jaren.⁴¹ In het

³⁹ <https://nos.nl/artikel/2406672-rellen-kogels-en-geweld-waarom-liep-het-dit-weekend-zo-uit-de-hand>

⁴⁰ Synthese Wrijving en Glans in de stad, Stedelijk Strategieteam september 2021.

⁴¹ Trendbeeld politie 2022.

afgelopen halfjaar vonden geregeld demonstraties plaats tegen het coronabeleid, ook na het afschaffen van de (meeste) coronamaatregelen (stapsgewijs tussen 25 januari en 25 februari). De indruk is wel dat de demonstraties sinds het afschaffen van de (meeste) coronamaatregelen kleiner zijn geworden. In het vorige informatiebeeld is benoemd dat met name vanaf september 2021 coronademonstraties een hoge opkomst hadden, ook een demonstratie op 16 januari trok duizenden demonstranten. De demonstratie op 20 maart trok nog een paar honderd demonstranten,⁴² bij de demonstratie op 18 april waren ongeveer duizend personen aanwezig.

De meeste coronademonstraties in het afgelopen halfjaar zijn ordelijk verlopen, zonder grote openbare ordeverstoringen of (gewelds)incidenten. Uitzondering hierop was de demonstratie op 2 januari 2022. Deze demonstratie was vooraf door de Amsterdamse driehoek verboden, toch kwamen duizenden demonstranten naar het Museumplein. Er waren enkele incidenten tussen demonstranten en politie.⁴³

Daarnaast valt op – zoals ook in het vorige informatiebeeld benoemd – dat er regelmatig opmerkelijke uitingen zijn tijdens coronademonstraties. Zo zijn vergelijkingen met het leed van de Joodse bevolking in de Tweede Wereldoorlog gemaakt (bijvoorbeeld het dragen van Jodensterren) en werd bij verschillende demonstraties de Prinsenvlag meegevoerd.⁴⁴ Ook is te zien dat de coronademonstraties een bredere anti-overheidsthematiek krijgen. Zo richten demonstranten zich sinds het afschaffen van de meeste maatregelen op de hoge energieprijzen en zijn elders in het land Russische vlaggen te zien geweest bij demonstraties. In Amsterdam zijn recentelijk bij twee demonstraties incidenten geweest, waarbij een klein deel van de anti-overheidsdemonstranten zich ging mengen met Oekraïense of anti-Russische demonstranten. Hiermee wilden de anti-overheidsdemonstranten in beide gevallen kenbaar maken dat de Oekraïners – in hun ogen – zelf schuldig zijn aan de huidige situatie.

Radicale onderstroom

Landelijke casuïstiek

In de afgelopen twee jaar is de groep personen die vanuit ideologische overtuiging bereid zijn tot ondemocratisch handelen in beeld gekomen van veiligheidspartners. De NCTV ziet drie groepen binnen deze radicale onderstroom: de aanjagers (circa twintig personen), de actieve volgers die ook boodschappen verspreiden (tien- tot vijftigduizend personen) en een grotere groep passieve consumenten. In de afgelopen twee jaar zijn steeds dezelfde mensen vanuit de radicale onderstroom daadwerkelijk overgegaan tot fysieke acties, vaak gericht op overheidsfunctionarissen. De NCTV spreekt daarom van 'draaideurfanatici' en geeft aan dat het bij elkaar om ongeveer honderd mensen gaat.⁴⁵

Hoewel het nog te vroeg is om een duidelijke trend te zien, merken sommige veiligheidspartners op dat de instroom van anti-overheidscasuïstiek minder is geworden met het loslaten van de coronamaatregelen. Tegelijkertijd zijn er in maart 2022 nog verschillende aanhoudingen verricht van personen vanuit de radicale onderstroom van de anti-overheidsbeweging. Ook merkt het

⁴² <https://www.parool.nl/amsterdam/politie-spreekt-van-rustige-coronademonstratie-ondanks-acht-aanhoudingen~bbce7749/>

⁴³ Trendbeeld politie 2022.

⁴⁴ Trendbeeld politie 2022.

⁴⁵ NCTV, DTN 56.

Landelijk Steunpunt Extremisme op dat er weliswaar minder meldingen binnenkomen over dit thema, maar dat wel bij een groter aandeel van deze meldingen problematisch gedrag speelt.

Daarnaast merken meerdere veiligheidspartners op dat in elk geval een deel van de radicale onderstroom die tijdens corona is ontstaan nieuwe onderwerpen aangrijpt om hun maatschappelijk ongenoegen te uiten. Zo zijn er voorbeelden dat er een pro-Poetin-discours wordt verspreid vanuit de geradicaliseerde onderstroom.⁴⁶ Bij in elk geval een deel van de radicale onderstroom is te zien dat zij volharden in het anti-overheidsdiscours.

Amsterdamse casuïstiek

In het afgelopen halfjaar zijn meer personen vanuit de radicale onderstroom in beeld gekomen van de Amsterdamse aanpak. Ten tijde van het vorige informatiebeeld was over één Amsterdammer een melding gedaan. In het afgelopen halfjaar zijn vier meldingen binnengekomen bij het Steunpunt over anti-overheidsextremisme in relatie tot de coronamaatregelen – waarvan twee over dezelfde persoon. Tot dusver heeft één melding geleid tot opname van een persoon in de iPGA-R. Buiten reikwijdte, casuïstiek

Buiten reikwijdte, casuïstiek

Naast deze vier meldingen kwam nog een melding binnen over anti-overheidsextremisme, maar niet specifiek gerelateerd aan de coronamaatregelen. Deze melding is op de peildatum nog in behandeling.

In totaal zijn momenteel twee personen opgenomen in de iPGA-R voor anti-overheidsextremisme, in beide gevallen gerelateerd aan de coronamaatregelen. Naast de hierboven beschreven persoon waarover in het afgelopen halfjaar een melding binnenkwam, is in het afgelopen halfjaar een persoon ingestroomd naar aanleiding van de eerdere melding. Buiten reikwijdte, casuïstiek

Buiten reikwijdte, casuïstiek

Manifestatie radicale onderstroom

In het vorige informatiebeeld is benoemd dat de manifestatie van het maatschappelijk ongenoegen in de openbare ruimte rustiger was geworden. Ook in het afgelopen halfjaar waren er nauwelijks incidenten zoals vernielingen bij coronalocaties en hebben demonstraties weinig tot openbare ordeverstoringen geleid. Toch zijn er – zowel landelijk als lokaal – nog altijd voorbeelden waar de radicale onderstroom zich heeft gemanifesteerd. Het gaat dan vooral om acties gericht op personen.

Intimidaties en bedreigingen

De boosheid van anti-overheidsactivisten richt zich niet alleen op ministers en politici, maar ook op andere personen die volgens hen onderdeel zijn van 'de elite' verantwoordelijk voor het beleid,

⁴⁶ NCTV, DTN 56.

zoals politieagenten, medici, wetenschappers en journalisten. De afgelopen periode hebben intimidaties en bedreigingen van deze groepen zich voortgezet. Zo signaleert de AIVD een verdubbeling van het aantal meldingen van bedreigingen van politici en journalisten.⁴⁷ Sommige van deze bedreigingen waren voor veel Nederlanders zichtbaar, zoals de genoemde Amsterdammer die huisbezoeken bracht bij verschillende politici.⁴⁸ Uit cijfers van het Team Bedreigde Politici bleek al dat in 2020 meer politici werden bedreigd dan het jaar ervoor.⁴⁹ Ook de politie signaleert dat politici, bestuurders, journalisten en wetenschappers vaker online bedreigd worden, en politieagenten worden slachtoffer van intimidatie en bedreiging tijdens hun werk, bijvoorbeeld door doxing.⁵⁰ In oktober 2021 kreeg een Amsterdammer een taakstraf en een gebiedsverbod voor alle Amsterdamse politiebureaus opgelegd, omdat hij structureel politiemensen filmde tijdens hun werk en hun namen op sociale media zette.⁵¹

Incidenten en vernielingen bij coronalocaties

In de meeste stadsdelen zijn van het afgelopen halfjaar geen incidenten bekend bij teststraten, vaccinatielocaties of andere locaties gerelateerd aan de coronabestrijding. Vaccinatiecampagnes zijn over het algemeen gemoedelijk verlopen. Een uitzondering hierop vormt stadsdeel Noord. Hier werd in het afgelopen halfjaar een raam vernield van een Huis van de Wijk, waarachter een vaccinatieposter was opgehangen. Daarnaast waren er in Noord (felle) discussies bij verschillende vaccinatielocaties en op plekken waar het coronatoegangsbewijs gold, zoals bij een kerstmarkt in het stadsdeel. Met het loslaten van de coronamaatregelen is dit echter weer weggeëbd. Landelijk zijn in het afgelopen halfjaar nog wel incidenten geweest bij locaties gerelateerd aan de coronabestrijding, zoals bekladdingen, maar dit lijkt te zijn afgenomen.

Vermenging en diversiteit binnen radicale onderstroom

De AIVD beschrijft dat de verharding onder anti-overheidsextremisten onder meer komt door de betrokkenheid van rechtsextremistische groepen. Rechts-extremisten grijpen anti-overheidsprotesten aan om hun eigen (gewelddadige) boodschap te verkondigen en mensen te werven. Daarnaast ziet de AIVD dat rechtsextremisten en anti-overheidsextremisten op bepaalde thema's naar elkaar toegroeien.⁵² Ook de NCTV ziet verwevenheid en vermenging tussen rechtsextremisten en anti-overheidsextremisten, die elkaar bijvoorbeeld vinden in complottheorieën over een Joodse elite.⁵³ Veiligheidspartners merken daarnaast op dat bij personen in de radicale onderstroom veel verschillende groepslidmaatschappen door elkaar lopen: personen hebben contacten binnen meerdere (actie)groepen, en er is verwevenheid van de radicale onderstroom met zowel extreemrechtse als extreemlinkse groepen. Dit maakt de groep anti-overheidsextremisten diffuus en soms lastig te kaderen.

Daarnaast zijn rond de coronaprotesten de zogenoemde Defend-groepen opgevallen. Deze in coronatijd ontstane anti-overheidsgroepen claimen demonstranten te beschermen tegen

⁴⁷ AIVD, jaarverslag 2021.

⁴⁸ <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/01/19/max-is-bereid-te-sterven-voor-nederland-zegt-de-bedreiger-van-kaag-tegen-de-rechter-a4081137>

⁴⁹ <https://www.om.nl/onderwerpen/bedreigde-politici/nieuws/2021/11/30/zeshonderd-meldingen-van-bedreiging-politici-in-2020>

⁵⁰ Trendbeeld politie 2022.

⁵¹ https://www.parool.nl/amsterdam/35-jarige-man-krijgt-gebiedsverbod-voor-amsterdamse-politiebureaus-b5f6daod/?utm_campaign=shared_earned&utm_medium=social&utm_source=copylink

⁵² AIVD, jaarverslag 2021.

⁵³ NCTV, DTN 56.

politiegeweld, dragen veelal zwarte en gezichtsbedekkende kleding en nemen wapens mee naar demonstraties.⁵⁴ Hoewel de groepen lokaal georganiseerd zijn, zien veiligheidspartners dat de verschillende Defend-groepen elkaar goed weten te vinden en zich aansluiten bij acties van andere groepen. De politie geeft aan dat het om een beperkte groep personen gaat, die elkaar kennen en zich daardoor makkelijk kunnen organiseren. Er bestaat een Defend Amsterdam. Deze groepering is weinig zichtbaar geweest bij demonstraties, bestaat vermoedelijk uit zeer weinig leden en indien zij aansluiten bij protesten zullen dit niet meer dan tien personen (geweest) zijn.

Buiten reikwijdte, casuïstiek

Buiten reikwijdte, casuïstiek

Landelijk zijn er nog geen zaken vanuit de Defend-groepen die bij het TER-team komen, zo geeft Reclassering Nederland aan.

Vragenlijstonderzoek onder professionals

Uit het vragenlijstonderzoek onder 109 Amsterdamse professionals komt naar voren dat 27% van hen in de afgelopen twee jaar extremisme vanuit complotdenken is tegengekomen bij de doelgroep waar zij mee werken: deze vorm van extremisme wordt van alle vormen het vaakst gezien. Daarnaast geeft 22% aan in de afgelopen twee jaar anti-overheidsextremisme te zijn tegengekomen. Verder geeft 18% van de ondervraagde professionals aan zich over extremisme vanuit complotdenken het meest zorgen te maken, en 11% maakt zich om anti-overheidsextremisme het meeste zorgen.

Bescherming democratische rechtsorde⁵⁵

Complotdenken en parallelle samenlevingen

Een deel van de radicale onderstroom vertoont geen extremistisch gedrag, maar is wel zeer actief in het aanjagen van ongenoegen en het verspreiden van anti-overheidssentimenten, waaronder complottheorieën. Desinformatie en complottheorieën, die veelvuldig gedeeld worden op sociale media, wakkeren het wantrouwen in de overheid aan en kunnen op termijn afbreuk doen aan het vertrouwen in de democratische rechtsorde.⁵⁶ Zowel NCTV als AIVD waarschuwen voor de ondermijnende werking op de democratische rechtsorde van de radicale onderstroom.⁵⁷ Daarnaast is te zien dat een groeiende groep mensen het vertrouwen in de democratische rechtsorde verliest en deze de rug toekeert. Sommige anti-overheidsextremisten en –activisten trekken zich steeds meer terug in een parallelle samenleving. Zij gaan bijvoorbeeld over tot thuisonderwijs, laten zich uitschrijven uit het kiesregister of organiseren hun eigen 'politie'.⁵⁸

Beeld vanuit de stadsdelen

Sinds het vorige informatiebeeld heeft de coronapandemie – net als in het hele land – verloren aan nieuwswaarde, door het loslaten van de coronamaatregelen en de oorlog in Oekraïne die het nieuws domineert. In de stadsdelen zijn de discussie en complottheorieën hierover dan ook weggeëbd: het onderwerp lijkt Amsterdammers nauwelijks meer bezig te houden. Tegelijkertijd is

⁵⁴ Trendbeeld politie 2022.

⁵⁵ Onder deze noemer beschrijven we in het informatiebeeld aan radicalisering gerelateerde ontwikkelingen waar niet zozeer een (directe) geweldsdreiging van uitgaat, maar die ondermijnend kunnen zijn aan of een bedreiging voor de democratische rechtsorde, ofwel kunnen bijdragen aan de voedingsbodem voor extremisme.

⁵⁶ Zo heeft de QAnon-theorie sterk aan populariteit gewonnen sinds de coronapandemie. Aanhangers van QAnon geloven in een geheime schaduwregering ('deep state' of 'cabal' genoemd) bestaande uit wereldwijde elites, die hun macht aanwenden om de bevolking te onderdrukken en kinderen te misbruiken en verhandelen. Zie ook NCTV, Fenomeenanalyse Coronaprotesten april 2021.

⁵⁷ NCTV, DTN 56; AIVD, jaarverslag 2021.

⁵⁸ AIVD, jaarverslag 2021.

de indruk van professionals dat het onderliggende wantrouwen in de overheid blijft bestaan en het sentiment niet wezenlijk veranderd is. Dit wordt vooral benoemd door de stadsdelen Nieuw-West, Zuidoost en Noord. Zo zijn de coronamaatregelen en het vaccinatiebeleid door sommige bewoners als tegenstrijdig ervaren, wat het wantrouwen in de overheid heeft versterkt.

Daarnaast benoemen professionals in West en Nieuw-West dat sommige personen die in complotten geloven of actievoeren tegen het beleid de ontwikkelingen lijken te zien als een bevestiging van hun gelijk. Ook in de stadsdelen Oost en Zuid is te zien dat een enkeling vasthoudt aan complottheorieën.^{5.1.2.e} in West en Nieuw-West geven verder aan dat veel jongeren vatbaar zijn voor complottheorieën. Zo is er veel wantrouwen onder jongeren over de coronavaccins, en speelt nu de vraag welk nieuws te vertrouwen is met betrekking tot de oorlog in Oekraïne.

Het algemene beeld vanuit de stadsdelen blijft echter dat er weinig actiebereidheid is en complotdenken niet leidt tot verzet of mobilisatie. Wel merkten handhaving en politie in verschillende stadsdelen dat zij bij het handhaven van de coronamaatregelen door bewoners en ondernemers werden beschouwd als gezicht van de overheid. Dit leidde – al dan niet in combinatie met het feit dat veel mensen het financieel of psychologisch moeilijk hadden – geregeld tot agressie richting handhavende partijen. De verwachting is dat dit de komende periode, nu de maatregelen zijn losgelaten, minder zal zijn.

4. Overige vormen van extremisme en radicalisering

Links-extremisme en linkse radicalisering

Dreiging en ontwikkeling

De AIVD en NCTV beschrijven dat er in het afgelopen jaar meer activiteiten zijn geweest vanuit linkse groeperingen. Na een periode van coronabeperkingen is de linkse actiescene zichtbaarder geworden. Zo voerden anarchistische actiegroepen in 2021 vaker actie en deden aan deze acties meer deelnemers mee.⁵⁹ Acties vanuit extreemlinkse hoek waren voornamelijk activistisch van aard en in sommige gevallen gericht op verstoren van de openbare orde.⁶⁰ De AIVD geeft aan dat acties soms heftig waren voor betrokkenen, maar dat er nauwelijks extremisme te zien is bij linkse actiegroepen.⁶¹ Daarnaast is vanuit extreemlinkse hoek soms sprake van doxing, zo zijn er in de afgelopen jaren voorbeelden van doxing gericht op rechtse politici. Landelijk zijn er in het afgelopen halfjaar geen nieuwe casussen voor linksextremisme binnengekomen bij het TER-team van Reclassering Nederland. Ook het aantal meldingen en (hulp-)vragen dat binnenkomt bij het Landelijk Steunpunt Extremisme over linksextremisme is zeer beperkt.

Amsterdams beeld

In het afgelopen halfjaar waren er meerdere acties in Amsterdam gericht tegen Forum voor Democratie, waarvan tenminste een deel valt toe te schrijven aan Antifa. Op 2 januari 2022 werd een verfbom tegen het partijkantoor van Forum voor Democratie in Amsterdam gegooid door een groep zwartgeklede demonstranten, die een antifascisme-spandoek meedroegen. Op 14 maart 2022 werd het partijkantoor van Forum voor Democratie in Amsterdam beklad met de tekst 'fascist' en een spandoek met daarop de namen Baudet en Poetin met een hart ertussen. Twee dagen later werd tegenover het partijkantoor een spandoek opgehangen met de tekst 'geen fascisme/racisme in de raad – fck fvd', deze actie is opgeëist door Antifa.

In aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2022 zijn op meerdere plekken in de stad FvD-campagneposters beklad met een 'Hitler-snorretje'. Daarnaast zijn er in de afgelopen maanden tegenacties vanuit Antifa geweest bij bijeenkomsten van (de jongerenafdeling van) Forum voor Democratie, zoals het beplakken van de locatie van de bijeenkomst met stickers.

Amsterdamse casuïstiek

Gelijk aan het vorige informatiebeeld, zijn er momenteel geen personen in de iPGA-R opgenomen vanwege signalen van links-extremisme en zijn er over deze vorm van extremisme in het afgelopen halfjaar geen meldingen binnengekomen bij het Steunpunt.

Vragenlijstonderzoek onder professionals

Links-extremisme wordt minder vaak gezien dan de eerder beschreven vormen van extremisme: 10% van de Amsterdamse professionals kwam deze vorm van extremisme tegen in de afgelopen twee jaar. Verder geeft 2% van de ondervraagde professionals aan zich over links-extremisme het meeste zorgen te maken.

⁵⁹ AIVD, jaarverslag 2021.

⁶⁰ NCTV, DTN 56.

⁶¹ AIVD, jaarverslag 2021.

Dierenrechten- en milieu-extremisme en -activisme

Dreiging en ontwikkeling

De NCTV geeft aan dat het klimaatprotest en de dierenrechtenbeweging in Nederland zich tot op heden kenmerken door activisme en burgerlijke ongehoorzaamheidsacties, en dus niet door extremisme.⁶² Wel worden activisten soms aangehouden, bijvoorbeeld omdat ze een locatie blokkeren. Ook in het afgelopen halfjaar waren er acties vanuit milieu- of dierenrechtenactivisten die de aandacht trokken, waaronder in Amsterdam. Zo werd in februari 2022 een ING-kantoor in Amsterdam Zuidoost bezet door milieuactivisten, en ketenden milieuactivisten zich vast aan graafmachines in de Lutkemeerpolder. In maart 2022 blokkeerden milieuactivisten de Blauwbrug in Amsterdam Centrum. In algemene zin is het beeld rond dit thema echter onveranderd in het afgelopen halfjaar.

Amsterdamse casuïstiek

Momenteel is er één persoon opgenomen in de iPGA-R vanwege signalen van dierenrechten-extremisme. Evenals ten tijde van het vorige informatiebeeld, zijn er in het afgelopen halfjaar geen meldingen over dierenrechten- of milieu-extremisme binnengekomen bij het Steunpunt.

Vragenlijstonderzoek onder professionals

Dierenrechten- en milieu-extremisme wordt relatief weinig gezien: 7% van de Amsterdamse professionals kwam deze vorm van extremisme tegen in de afgelopen twee jaar. Geen van de ondervraagde professionals gaf aan zich over deze vorm van extremisme het meeste zorgen te maken.

Overig extremisme en radicalisering

Amsterdamse casuïstiek

Net als ten tijde van het vorige informatiebeeld is een persoon in de iPGA-R opgenomen vanwege lidmaatschap van DHKP/C: een marxistisch-leninistisch geïnspireerde terroristische organisatie. Daarbij kan worden opgemerkt dat deze organisatie wel geweldsbereidheid toont maar zich niet richt op geweld tegen de Nederlandse samenleving of Nederlandse doelwitten. Buiten reikwijdte, casuïstiek

Buiten reikwijdte, casuïstiek

Daarnaast is een persoon opgenomen in de iPGA-R vanwege extremistisch antisemitische overtuigingen. Verder is een persoon opgenomen in de iPGA-R vanwege religieus extremisme (anders dan islamitisch of christelijk extremisme). Het gaat om 5.1.2.e die zijn joodse achtergrond koppelt aan een fel anti-moslimsentiment.

In het afgelopen halfjaar kwamen geen meldingen binnen over andere vormen van politiek of religieus extremisme bij het Steunpunt.

Vragenlijstonderzoek onder professionals

Andere vormen van extremisme worden relatief weinig gezien: 5% van de Amsterdamse professionals kwam extremisme vanuit antisemitisme tegen in de afgelopen twee jaar, 4% zag christelijk extremisme, 3% extremisme vanuit een andere religieuze overtuiging. Verder geeft 2%

⁶² NCTV, DTN 56.

van de ondervraagde professionals aan zich over extremisme vanuit antisemitisme het meest zorgen te maken en maakt 1% zich om christelijk extremisme het meeste zorgen.

Incidenten bij joodse locaties

Antisemitische incidenten kunnen uit verschillende hoeken komen – zoals rechtsextremisme of islamitisch extremisme – en niet altijd is een dader bekend. We bespreken incidenten bij joodse locaties of met een antisemitisch karakter hier daarom als apart thema.

Zover bekend vonden er in het afgelopen halfjaar geen fysieke incidenten plaats bij joodse locaties in Amsterdam. Wel heeft het Joods Historisch Museum in stadsdeel Centrum een dreigbrief ontvangen, waarvan de inhoud zowel antisemitisch als racistisch en anti-moslim van aard was. In de brief is een specifieke datum (in juni) genoemd waarop een gewelddadige actie gepleegd zou worden. Zoals in het vorige informatiebeeld benoemd werd eerder al een brief met antisemitische teksten en hakenkruizen bij het museum afgeleverd.

Uitreizigers Oekraïne

Kort na de inval van Rusland eind februari 2022 kondigde de Oekraïense president aan dat er een zogenaamd vreemdelingenlegioen zou worden opgezet. Al snel hadden honderden Nederlanders zich hiervoor aangemeld.⁶³ Het is in principe niet strafbaar voor Nederlandse burgers om zich aan te sluiten bij de Oekraïense krijgsmacht. Hoewel uitreizen naar Oekraïne in veel gevallen zal zijn ingegeven door het willen beschermen van de westerse waarden, kan dit ook ingegeven zijn door een extremistische ideologie. In Oekraïne zijn verschillende rechtsextremistische strijdgroepen actief, zoals het Azov Regiment, met ultranationalistische en neonazistische denkbeelden. Ook kunnen rechtsextremisten de oorlog in Oekraïne zien als kans om gevechtservaring op te doen.⁶⁴ De NCTV acht het echter onwaarschijnlijk dat grote aantallen rechtsextremisten zullen uitreizen, omdat hiertoe vooralsnog weinig animo lijkt te zijn bij rechtsextremisten in Nederland.⁶⁵

Bij het Landelijk Steunpunt Extremisme zijn tot dusver zes meldingen of (hulp-)vragen binnengekomen over personen die mogelijk willen uitreizen naar Oekraïne. Het gaat hierbij om een jonge doelgroep waarbij in veel gevallen autisme-problematiek speelt. Bij een persoon was sprake van rechtsextremistisch gedachtegoed, maar bij de overige personen ontbreekt een radicale ideologie. De wens om naar Oekraïne te gaan lijkt bij hen voort te komen vanuit de behoefte iets te willen bijdragen, gecombineerd met een fascinatie voor wapens en het leger. Het TER-team van Reclassering Nederland ziet bij enkele cliënten interesse om naar Oekraïne te gaan, al zijn er geen signalen van concrete voornemens hiertoe. De motivatie bij deze cliënten lijkt voort te komen uit een combinatie van rechtsvaardigheidsgevoel en behoefte aan sensatie.

Vanuit de stadsdelen zijn geen signalen dat bewoners willen uitreizen naar Oekraïne. Bij het Steunpunt zijn tot dusver ook geen meldingen binnengekomen over Amsterdammers die mogelijk willen uitreizen naar Oekraïne. Zover bekend zijn er geen Amsterdammers uitgereisd naar Oekraïne.

⁶³ NCTV, DTN 56.

⁶⁴ Bureau Speycker (2022). Uitreis naar het front in Oekraïne, een risico voor de Nationale Veiligheid?

⁶⁵ NCTV, DTN 56.

5. Spanningen en wij-zij denken

Algemeen beeld

Verschillen in leefstijlen, opvattingen en culturen horen bij een diverse stad. Ook als verschillen leiden tot spanningen hoeft dit nog geen probleem te zijn. Vreedzaam conflict is immers een essentieel onderdeel van een open, democratische samenleving. Wanneer vrijheden van anderen worden beperkt en de democratie en rechtsstaat worden ondermijnd door grensoverschrijdend gedrag, wordt polarisatie echter destructief.⁶⁶ Spanningen en wij-zij denken zijn dan ook geen indicatie voor radicalisering of extremisme, maar laten wel zien welke thema's en sentimenten er leven in de stad. Het is van belang hier zicht op te houden, om goed te kunnen handelen bij incidenten.

Ondanks de toenemende diversiteit van de stad lijken uitingen van spanningen tussen groepen in Amsterdam niet toe te nemen: de meeste Amsterdammers zijn trots op de diversiteit van de stad en kernwaarden als vrijheid en tolerantie.⁶⁷ In de Veiligheidsmonitor zijn vragen opgenomen over de sociale cohesie in de buurt. In de cijfers van 2021 is te zien dat de sociale cohesie score⁶⁸ in de gehele stad hoger ligt dan in 2020, al komt dit mogelijk (deels) door een verschil in vraagstelling.

Tegelijkertijd zijn er wel degelijk sentimenten en incidenten van onverdraagzaamheid, die de vrijheden en veiligheid van Amsterdammers in het geding brengen.⁶⁹ In de hele stad spelen soms spanningen tussen bewoners. Ook zijn er sterke verschillen tussen gebieden in de stad in de mate waarin spanningen en conflicten tussen groepen voorkomen. Verschillende thema's houden de gemoederen bezig. Scheidslijnen naar sociale klasse, veranderingen door nieuwbouw en etnisch-culturele of religieuze verschillen zorgen soms voor spanningen. Dit uit zich bijvoorbeeld in segregatie en weinig contact tussen groepen, maar ook in vooroordelen over elkaar of conflict.

In het afgelopen halfjaar zijn weinig incidenten bekend die duiden op spanningen tussen groepen Amsterdammers. Het beeld dat naar voren komt is dat er weinig sprake is van spanningen, maar de onderlinge scheidslijnen wel blijven bestaan. Daarbij lijken scheidslijnen naar sociale klasse en kansengelijkheid belangrijker te zijn geworden dan etnisch-culturele of religieuze scheidslijnen, al zijn deze thema's vaak met elkaar verweven.

Spanningen rond oorlog in Oekraïne

Sinds de invasie van Rusland in Oekraïne op 24 februari 2022 zijn er in Amsterdam meerdere incidenten geweest bij Russische locaties of locaties met een Russisch signatuur. Twee incidenten vonden plaats bij supermarkten die (onder andere) Russische producten verkopen. Op 6 maart 2022 werden de ruiten van supermarkt Priwet Rossia op de Vijzelstraat in Centrum vernield. Op 13

⁶⁶ Synthese Wrijving en Glans in de stad, Stedelijk Strategieteam september 2021.

⁶⁷ Synthese Wrijving en Glans in de stad, Stedelijk Strategieteam september 2021.

⁶⁸ Veiligheidsmonitor 2021. Score tussen 0 en 100 waarbij een hoger cijfer een hogere sociale cohesie weergeeft, gemiddelde score van alle stadsdelen is 51. Samengesteld uit vier vragen: 'De mensen in de buurt kennen elkaar nauwelijks' (omgekeerd), 'De mensen in de buurt gaan op een prettige manier met elkaar om', 'Ik woon in een gezellige buurt waar mensen elkaar helpen' en 'Ik voel me thuis bij de mensen die in de buurt wonen'. De derde vraagstelling was tot 2020: 'Ik woon in een gezellige buurt waar mensen elkaar helpen en dingen samen doen'.

Door dit verschil in vraagstelling moeten verschillen tussen de jaren met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

⁶⁹ Synthese Wrijving en Glans in de stad, Stedelijk Strategieteam september 2021.

maart 2022 werd supermarkt MiniMix aan de Nickeriestraat in West beklad met de letter Z – vermoedelijk het pro-Russische Z-symbool. Op 14 maart 2022 werd de stoep van de handelsvertegenwoordiging van de Russische Federatie aan het Museumplein in Zuid beklad.

Daarnaast waren er verschillende incidenten bij de Russisch-orthodoxe kerk aan de Lijnbaansgracht in Centrum. Op 8 maart werd de ingang beklad met de letter Z⁷⁰ en op 15 maart werd een pot met rode verf op de binnenplaats van de kerk gegooid. Onder leden en kerkgangers van de Russisch-orthodoxe kerk heerst onrust als gevolg van deze incidenten en de oorlog in Oekraïne. Er zijn veel nationaliteiten onder de leden waartussen normaliter saamhorigheid heerst, maar groepen nu meer tegenover elkaar komen te staan. Verder was de kerk na de bekladding een tijd gesloten vanuit een gevoel van onveiligheid, sinds 6 april zijn de openbare kerkdiensten echter weer hervat. In de buurt rond de kerk is geen onrust merkbaar.

5.1.2.c

Buiten deze incidenten zijn er geen signalen van spanningen tussen groepen bewoners in relatie tot de oorlog in Oekraïne. Zo zijn er zover bekend in de overige stadsdelen geen bekladdingen geweest gericht op Russische locaties. Wel zijn er signalen van spanningen tussen groepen vluchtelingen op de opvanglocaties, die verschillende nationaliteiten hebben en met elkaar verblijven op een relatief kleine ruimte. Er zijn geen signalen van onrust onder Amsterdammers rond de komst van vluchtelingen.

Spanningen rond etnisch-culturele verschillen

Professionals in meerdere stadsdelen zien bij een deel van de bewoners negatieve sentimenten over mensen met een migratieachtergrond. Vaak is dit gerelateerd aan onvrede over of angst voor veranderingen in de buurt en een gevoel van vervreemding, waarbij weerstand tegen nieuwkomers en frustratie over de eigen situatie zich uiten in racistische of intolerante uitspraken. Dit speelt bijvoorbeeld in delen van Noord en Nieuw-West, waar deze spanningen sterk gerelateerd zijn aan spanningen naar sociale klasse en gentrificatie. In andere wijken uiten vooroordelen zich niet zozeer in conflicten maar is wel sprake van segregatie naar etnisch-culturele achtergrond. Ook zijn er gebieden waar geen spanningen merkbaar zijn en verschillende etnisch-culturele groepen vreedzaam samenleven. Dit beeld is in het afgelopen halfjaar onveranderd.

Daarnaast kunnen politieke of etnisch-culturele spanningen die internationaal spelen merkbaar zijn in de stad, als gevolg van internationale ontwikkelingen. Zoals hierboven beschreven zijn er momenteel in beperkte mate spanningen merkbaar als gevolg van de oorlog in Oekraïne, vooral in de vorm van bekladdingen. Daarbuiten is het in het afgelopen halfjaar rustig gebleven in de stad.

Zwarte Piet en (anti)racisme

Over het algemeen zorgt het onderwerp Zwarte Piet niet voor polarisatie tussen Amsterdammers, een enkele uitzondering daar gelaten. De landelijke polarisatie rond dit thema en maatschappelijke discussies over (anti)racisme en antikolonialisme zijn soms wel merkbaar in de stad, door de ligging van (symbolische) locaties voor protestacties. Zo zijn er in het verleden – met

⁷⁰ <https://www.parool.nl/amsterdam/russische-kerk-beklad-met-omstreden-z-symbool~bc8c6747/>

name in de Sinterklaasperiode – bekladdingen geweest vanuit voorstanders van de traditionele Zwarte Piet, en zijn anti-racisme-activisten die in de stad wonen bedreigd. De afgelopen Sinterklaasperiode is het echter rustig gebleven in de stad. Zover bekend zijn er in het afgelopen halfjaar geen incidenten geweest gerelateerd aan dit onderwerp.

In vorige informatiebeelden is beschreven dat er in Noord polarisatie speelt rond Zwarte Piet, met name in Tuindorp Oostzaan waar een scherpe scheiding is tussen voor- en tegenstanders van de traditionele Zwarte Piet. De afgelopen Sinterklaasperiode is echter gemoedelijk verlopen, en de georganiseerde intocht in Noord zonder Zwarte Piet is vreedzaam verlopen. Een professional geeft aan dat hierover voorafgaand wel discussie was in de buurt, waarbij merkbaar was dat sommige bewoners het moeilijk vonden om deze traditie los te laten, maar de wijkagent hier een verbindende rol in heeft gespeeld. In de overige stadsdelen zijn geen spanningen merkbaar rond de thema's Zwarte Piet of (anti)racisme, dit beeld is onveranderd in het afgelopen halfjaar.

Spanningen rond religieuze verschillen

In de meeste stadsdelen zien professionals geen spanningen rond religieuze verschillen tussen bewoners. Op buurtniveau zijn hier in verschillende stadsdelen echter wel voorbeelden van. Het gaat dan vooral om buurten waar anti-islamsentimenten merkbaar zijn. Bijvoorbeeld door klachten over een versterkte gebedsoproep door een moskee (Nieuw-West), klachten over een islamitische stichting en negatieve bejegening van de medewerkers (Oost) of klachten over het aantal islamitische winkels in het stadsdeel (Noord). Achter dergelijke klachten en sentimenten zit volgens professionals vaak onvrede over de veranderingen in de buurt, een gevoel van vervreemding of frustratie over de eigen situatie – vergelijkbaar met het hierboven geschetste beeld rond negatieve sentimenten over mensen met een migratieachtergrond. Stadsdeel Noord ziet een stijgende trend in binnenkomende klachten waaruit een anti-islam-sentiment blijkt, met name vanaf 2021, maar ook in andere stadsdelen komen dit soort klachten voor.

In tegenstelling tot ten tijde van het vorige informatiebeeld, zijn van het afgelopen halfjaar geen fysieke incidenten (zoals vernieling of bekladding) bekend bij moskeeën of andere religieuze instellingen in Amsterdam. Wel ontvingen verschillende moskeeën anti-islam-kaarten (zie hoofdstuk 2) en ontving het Joods Historisch Museum een dreigbrief (zie hoofdstuk 4).

Sociale klassen en gentrificatie

De toenemende gentrificatie en scheidingslijnen naar sociale klasse in delen van Amsterdam zorgen in de meeste stadsdelen tot op zekere hoogte voor spanningen, met name in buurten die snel aan het veranderen zijn door nieuwbouw. Professionals zien in deze buurten botsende leefstijlen. Nieuwe bewoners – vaak hoogopgeleide kopers – hebben soms andere ideeën en verwachtingen over de gewenste omgangsvormen en (jeugd)overlast in de buurt, dan bewoners die al langer in de buurt wonen – vaak lager opgeleide huurders. Zo doen zij sneller melding van overlast, wat tot spanning kan leiden. Ook weten zij de weg richting de overheid vaak makkelijker te vinden, waardoor bewoners die al langer in de buurt wonen zich niet gehoord of benadeeld kunnen voelen ten opzichte van nieuwkomers. Daarnaast ervaren oude bewoners verdringing en heeft gentrificatie een groot effect op de voorzieningen in de buurt, die steeds meer ingericht zijn voor nieuwkomers. De tweedeling tussen deze groepen is ook bij de jeugd te zien, zo valt het jeugdprofessionals in West en Nieuw-West op dat kinderen van beide groepen nauwelijks met elkaar omgaan en jongeren meer naar elkaar toe trekken op basis van sociaaleconomische status dan op basis van bijvoorbeeld etnisch-culturele achtergrond.

Deze spanningen kunnen zich op verschillende manieren uiten, zoals segregatie naar sociale klasse of conflicten tussen bewoners over de leefregels in de buurt en overlast. Van dergelijke conflicten zijn echter geen voorbeelden bekend in het afgelopen halfjaar. Daarnaast kan de onvrede bij met name oude bewoners over de veranderingen in hun buurt zich richten op de overheid.

Anti-LHBTIQ+-gerelateerde incidenten

Een overzicht van de exacte aard en omvang van anti-LHBTIQ+-incidenten ontbreekt. Dat komt mede doordat de registratie van deze incidenten niet eenduidig is. Bij verschillende organisaties komen meldingen binnen, ook komt het voor dat er helemaal geen melding wordt gedaan.

In het vorige informatiebeeld is beschreven dat incidenten die mogelijk verband houden met anti-LHBTIQ+-sentimenten de aandacht vroegen in de stad. Na een brand in een studentenflat in augustus 2021 – veroorzaakt door brandstichting aan regenboogposters – vonden er veel incidenten plaats rond regenboogvlaggen. In het afgelopen halfjaar lijkt deze onrust iets te zijn afgenomen maar vonden nog wel enkele incidenten plaats bij regenboogobjecten, zo werden in stadsdeel West een regenboogbankje vernield en een regenboogzebrapad beklad.

Tegelijkertijd vonden in het afgelopen halfjaar opnieuw meerdere incidenten plaats die mogelijk anti-LHBTIQ+-gerelateerd zijn. ^{5.1.2.c}

5.1.2.c

^{5.1.2.c} Vanuit de overige stadsdelen zijn geen anti-LHBTIQ+-gerelateerde incidenten bekend van het afgelopen halfjaar.

Tot slot zijn in het afgelopen halfjaar opnieuw bedreigingen geuit richting het COC, waarvan het hoofdkantoor gevestigd is in Amsterdam. ^{5.1.2.c}

5.1.2.c

^{5.1.2.c} Aanleiding voor deze berichten lijkt een tweet van PVV-leider Wilders te zijn, waarin hij reageert op een bericht van het COC over een nieuwe leerlijn voor basisscholen. ^{5.1.2.c}

5.1.2.c

Vragenlijstonderzoek onder professionals

Uit het vragenlijstonderzoek onder professionals komt naar voren dat spanningen tussen Amsterdammers met verschillende etnische of culturele achtergronden het vaakst gezien worden: bijna driekwart van de professionals zag deze spanningen soms of vaak in de afgelopen twee jaar. Maar ook spanningen tussen andere groepen Amsterdammers – naar leeftijd, opleidingsniveau, sociale klasse, religieuze opvattingen of politieke opvattingen – worden regelmatig gezien: tenminste de helft van de professionals geeft aan deze spanningen soms of vaak te zien.